

Összegzőképpen elmondható, hogy a téma feldolgozásmódja szakszerű, részletekbe menő. Győrffy Erzsébet a helynevek szociológiai aspektusú elméleti modelljének kidolgozásához saját és más kutatók empirikus vizsgálatait vette alapul. A szerző hazai és nemzetközi névtanban való jártasságát bizonyítja a könyvben található hivatkozások nagy száma és a felhasznált gazdag szakirodalom-jegyzék (153–165). A kiadványban szereplő diagramok, táblázatok és térképek szemléletesebbé teszik az eredmények bemutatását. A Helynév-szociológia című monográfia hasznos forrásanyagul szolgál a szocioonomasztikai jellegű vizsgálatok, a tulajdonnevek világa iránt érdeklődő kutatók számára.

BAUKO JÁNOS

ORCID: 0000-0003-1297-6177

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

jbauko@ukf.sk

KOVÁCS ÉVA: **A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.**

Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018. (145 lap)

1. Kovács Éva egy olyan oklevél bemutatására és feldolgozására vállalkozott, amelyet interpolált volta miatt korábban mellőzött a nyelvtörténeti kutatás. A korai ómagyar kori nyelv megismerésének a legfőbb forrásai a szórványemlékek, melyek közül az írásbeliségünk első évszázadából fennmaradt oklevelek koraiságuk és kis számuk folytán különösen értékesek. Ezért fontos feladat, hogy a 11. századi, nagyrészt már feldolgozott, eredeti és hiteles okleveleken kívül a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelekre is kiterjedjenek a vizsgálódások. A század egyik legrejtélyesebb forrásának nevezi a szerző az 1067-es keletkezésű Százdi alapítólevelet, melyet egy 1267-es átírásból ismerünk, és a 13. században utólagos betoldásokkal is ellátták (1067/1267). A munka az oklevél szórvány helyneveinek a részletes elemzését adja, emellett egy új módszertant is alkalmaz, melyet SZÖKE MELINDA dolgozott ki a szintén interpolált Garamszentbenedeki alapítólevél (1075/+1124/+1217) vizsgálata során (2015). Az interpolált oklevelek nyelvtörténeti megközelítése ugyanis — annak érdekében, hogy ez a nyelvméltípus is bevonhatóvá váljon a nyelvészeti kutatásokba — új vizsgálati módszereket is megkíván. Ennek láthatjuk tehát a példáját Kovács Éva könyvében.

A munka a szórványemlékekre irányuló, a jelenben egyre intenzívebbé váló kutatások sorában helyezhető el, és nem előzmények nélküli a szerző korábbi munkásságában sem, ugyanis 2015-ben jelent meg a Tihanyi összeírásról (1211) írott monográfiája. A Százdi alapítólevél a szakirodalomban korábban kevés

figyelmet kapott: a 18. században elsősorban a monostor lokalizálásának a kérdéseit érintették, a 19. században jelent meg az oklevél ügye is a kutatásokban, nyelvészeti szempontból két kutató, Jerney János és Foltin János foglalkozott vele (13). A 20. században elsősorban történészek vizsgálták, a kritikai kiadására pedig a 20. század végén került sor, mely GYÖRFFY GYÖRGY munkája (1992: 182–185). Kovács Éva hangsúlyozza, hogy a nyelvtörténeti kutatások számára is értékes forrásként vehető figyelembe, mivel a nagyobbik része hitelesnek tekinthető, utólagos betoldások csak az oklevél második részében találhatók, a kronológiai rétegei jól elkülöníthetők, így a 11. század második felének nyelvállapotát a szórványok reálisan mutatják (20).

2. Kovács Éva monográfiája négy fejezetből áll. Az első fejezetben a forrás nyelvtörténeti vizsgálatának a jelentőségét és tárgyalásának az indoklását adja meg, továbbá a monostornak és a birtokainak a lokalizálási problémáit, az oklevél keletkezésének és hitelességének a kérdését mutatja be. A második fejezetben közli a nyelvemlék betűhív szövegét, magyar fordítását, majd listába szedve felsorolja a helynévi szórványait. A munka legterjedelmesebb részét kitevő harmadik fejezetben egyenként részletesen elemzi mind az 51 helynévi adatot. Az utolsó, összegző részben az alapítólevél szórványainak a szövegbe illesztésének a módjaival, a helynevek lokalizálásával és névrendszertani jellemzőivel foglalkozik áttekintően. A könyv végén találunk egy térképmellékletet az alapítólevélben említett birtokok megjelölésével.

3.1. A Százdi alapítólevél a keletkezését, a hitelességét és az apátság birtokainak a lokalizálását tekintve is a 11. század egyik legtöbb kérdést felvető forrása — állapítja meg a szerző könyvének első fejezetében (14). Már az is kérdéses — és ez a 18. század óta foglalkoztatta a történészeket —, hogy maga az apátság pontosan hol állhatott. A monostor helyének a meghatározásában a szerző történettudományi, régészeti forrásokat és helynévgyűjtéseket egyaránt figyelembe vett, és a korábbi szakirodalom megállapításait összegezve arra jutott, hogy „Szá(s)z(d) falu kiterjedése nagy vonalakban megállapítható, a monostorépület helye azonban kevésbé tűnik bizonyítottnak”, a falu Dél-Borsodban, (Mező)Csát és (Tisza)Keszi között fekkent, birtokai pedig több vármegyére is kiterjedtek (16). A birtokok lokalizációja a korábbi feltételezésekhez képest jelentős felülvizsgálatra szorult, ezt az újabb ismeretek fényében, korszerű forrásközlések, névtárak anyagának a felhasználásával a szerző el is végezte, ennek eredményei a 3. fejezetben, az egyes helynevek elemzésénél olvashatók.

Az oklevél hitelességének és az interpolált részek megítélésének a kérdésében elfogadja és kiindulópontnak tekinti GYÖRFFY GYÖRGY véleményét. A helynevek elemzése során az utólagosan betoldottnak tartott részeket tüzetes nyelvi vizsgálatnak alávetve a nyelvtörténet oldaláról is hozzászól a történettudomány, illetve GYÖRFFY megállapításaihoz.

3.2. A könyv második fejezetében közli az oklevél betűhív szövegét GYÖRFFY GYÖRGY szövegkiadása alapján (21–24), ezt követően bemutatja a szöveg PITI FERENC által 2006-ban készített magyar fordítását (24–26), majd felsorolja sorszámozva a helyet jelölő szórványokat (27–28). Mind a betűhív átírásban, mind a szórványok felsorolásában elkülöníti a később betoldott részeket: a szövegközlésben <> jellel, ami sajnos nehezen észrevehető (ráadásul ugyanez a jel fogja közre a szövegbeli helynévi említések számait is, ami szintén nehezíti a betoldott részek vizuális elkülönítését); a szórványok felsorolásában pedig félkövér betűtípust használ az interpolátumokra.

A szövegközlésben a nyelvészeti igényű átírásokban meglévő szokásnak megfelelően vastagított dőlt betűvel emeli ki a helynévi szórványokat, de nemcsak azokat, hanem „az esetleges helynévi említés gyanújára okot adó latin szerkezeteket” is (21). A „helynévgyanús”-nak tartott elemek között találunk egyrészt teljes egészében latin szerkezeteket (pl. „ad *puteum Bissenorum*”), másrészt (feltehetőleg) magyar személynév + latin köznévfelépítésűeket (pl. „ad *molendinum Geru*”, „ad *tumulum Boytyn*”). Joggal vethető fel az a kérdés, hogy az „ad *puteum Bissenorum*”-hoz hasonló, szintén jelzős latin szerkezetek miért nem szerepelnek a kiemelt elemek között (pl. „ad *magnum foveam*” ’nagy árokig’, „ad *tres valles*” ’három völgyig’, „ad *salsatas aquas*” ’a sós vizekig’). Mivel indokolható, hogy a *puteum Bissenorum* mögött inkább feltételezhetünk egy **Besenyő-kút* ~ **Besenyő kútja* helynevet, mint például a *magnum foveam* mögött egy **Nagy-árok* névformát? Az „ad *molendinum Geru*” típusú szerkezeteknek a vulgáris nyelvi elemei pedig nem inkább egyszerűen személynévi szórványokként vehetők számba? A tipográfiai szintén kiemelt latin földrajzi köznévfelépítésben álló személynév típusú szerkezeteknek (pl. „ad *agrum Petri*”) pedig tulajdonképpen a személynévi része sem tekinthető magyar szórványnak. A szerző a könyv 3. fejezetében a „helynévgyanús”-ként kezelt szórványok egyedi elemzése során minden esetben részletesen körüljárja azt a kérdést, hogy ezeknek a szerkezeteknek lehetett-e magyar megfelelőjük, vagy csak körülírással állunk szemben; és többnyire arra jut, hogy — későbbi adatok hiányában — ezt szinte lehetetlen eldönteni, legfeljebb a magyar névfelépítésének a valószínűségi fokával kapcsolatban tehetők megállapítások. Mindenképpen érdemes tehát ezekre az esetekre is felhívni a figyelmet, de mivel magyar helynévi szórványoknak nem vagy csak bizonytalanul tarthatók, talán célszerű lett volna valamilyen jelöléssel megkülönböztetni a valódi helynévi szórványoktól és a személynévektől is.

3.3. A munka központi fejezetét a helynevek elemzése képezi, birtokok szerint haladva. A szócikkek felépítése — az elemzett névfelépítéshez, értelmezéséhez problémás kérdéseikhez is igazodva — egységes rendet követ: megadja a névfelépítést, lokalizálja a helyet, közli a névfelépítés adatait kronológiai sorrendben, ezután következik a névfelépítéstörténeti elemzése, az alapszó magyarázata, a névfelépítés szemantikai jellemzői és a névfelépítés egyéb mozzanatai. A helynévfelépítésben

hagyományosan az adatok történeti-etimológiai vizsgálata kapja a fő szerepet, de a szerző munkájának módszertani keretét az etimológia kérdések vizsgálatán túl alapvetően meghatározza két, a közelmúltban megjelent vizsgálati eljárás: a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynév-rekonstrukció (2010) és a bevezetésben már említett, SZŐKE MELINDA által a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek vizsgálatára kidolgozott módszertan (2015).

Fontosnak találom röviden ismertetni azokat az elemzési szempontokat, melyekre a hagyományos elemzés kevésbé fordított figyelmet, és amelyeket Kovács Éva is kitüntetett figyelemmel kezel (10–11) — azért is, mivel a továbbiakban a fejezetből ezen módszerek alkalmazására, érvényesítésére igyekszem példákat mutatni. Ezek a vizsgálati szempontok a következők: 1. A névrekonstrukció során a lokalizálás és a nevek továbbélésének a feltárása nemcsak a helynevek történeti-etimológiai elemzése, hanem az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásainak szempontjából is fontossá válhat. 2. A magyar helynévi szórványok kapcsolata a latin szöveggel a magyar adatok morfológiai felépítésére és a beszélt nyelvi alakokra nézve szolgálhat adalékokkal. 3. Az oklevél kapcsolata más 11–13. századi forrásokkal a nyelvi összevetés lehetőségét is nyújtja. 4. A nyelvemlék interpolált jellegéből fakadóan tekintettel kell lenni a két kronológiai réteg elkülönítésére. A továbbiakban ezen névelemzési módszerek alkalmazására következzék néhány példa.

Egyes nevek pontosabb lokalizálására tett kísérletek a névkeletkezés folyamatahoz is támpontként szolgálhatnak. Például a korábban többféleképpen, bizonytalanul lokalizált *Macra* nevű birtok helyéről a szerző azt feltételezi, hogy az legvalószínűbben Szatmár megyében feketett (79–80). Ezzel egyúttal a korábbi szakirodalomban megjelenő, az Arad vármegyében található *Makra* hegynévvel való azonosítása, és a hegynév > birtoknév keletkezési folyamat lehetősége is kérdésessé vált. A lokalizálással összefüggésben a szerző a táj természeti adottságaira is tekintettel van, történeti földrajzi ismereteket is figyelembe vesz, mely szintén segít egyes nevek megfejtésében. A *Scenholm* név első névrészét illetően a *szín* 'egyfajta (gazdasági) épület' és a *szén* 'carbo' lexémák közül az utóbbi mellett foglal állást — egy régóta folyó etimológiai vitához is hozzájárulva —, többek között a terület természeti környezete, a jelentős felszíni lignitbányák megléte alapján (34–35). A *Fonsol fenerie* (*fenyér* 'vizes, füves terület') lokalizálási lehetőségeinek a mérlegelésében szintén a természeti környezet jelentett segítséget — a hely legnagyobb valószínűséggel a Rétközben, vizes helyen található (46).

A szövegbeillesztési eljárások és a szövegekörnyezet figyelembevétele a név terjedelmének és szerkezetének a megállapításában több név esetében is fontos következtetésekhez vezetett. Például az „ad eiusdem *Saar* caput” szerkezet fordított szórendjét figyelembe véve, e szerkezet esetében a *Sár-fő* helynevet valószínűbbnek tartja a szerző, mint a *Sár* helynevet (38). Ez azzal az érveléssel is megerősíthető,

hogy az oklevélben ez a szórvány közvetlenül az „ad *Sartue*” után áll, és a szövegben tulajdonképpen arra utal vissza. Ugyanígy a szintén fordított szórendű „ad eiusdem *Geru agrum*” esetében szintén nagy eséllyel merül fel annak a lehetősége, hogy a földrajzi köznév is része lehetett a magyar névnek, és az *G(y)erümező*-ként rekonstruálható (41). Az „ad *angulum parve Egur*” latin–magyar vegyes nyelvű névforma esetében a *Kis-Eger* víznevet feltételezi a szerző (40). Itt más, 11–13. századi névformákkal való összevetés lehetőségét is használja érveként, megállapítva, hogy a jelzővel másodlagosan alakult vízneveket az oklevélírók gyakran szerepeltetik vegyes nyelvi (latin jelző + magyar főtag) formában (40). Ugyanezt a megközelítésmódot használja eredményesen az oklevélben két-féle névszerkezetben („ad *Arukscegu*”, „ad *angulum Aruk*”) előforduló *Árok szege* helynév elemzése során is (44–45).

Sok esetben szolgálnak meggyőző érveként egy-egy elképzelés alátámasztásában a 11–13. századi forrásokban megjelenő helynévi szórványok szolgáltatott helynévrendszertani tanulságok. A *Dusnuky* névben a szóvégi *-i* státusának a kérdését — tövéghangzó, magyar helynévképző vagy szláv többes szám jel — mintaserű alapossgal vizsgálja meg, hangtörténeti és helynév-tipológiai érveket egyaránt felsorakoztatva, mind a foglalkozásnévi, mind az *-i* képzős, mind a szlávból átvett hasonló korú helynevek sorában elhelyezve a vizsgált névformát (94–96). De hasonlóan alapos összevetést és érvelést találunk például a *Homuser* (67–68) vagy a *Chabarakusa* (87) név elemzése során is.

Györffy György Wensellew és Wense birtokok határleírásait utólagos betoldásoknak tartja az oklevélben. Kovács Éva nyelvtörténeti szempontok érvényesítésével is megvizsgálja a feltételezett interpolátumokat. A két birtoknév (*Wensellew*, *Wense*) helyesírás- és hangtörténeti elemzésével azt állapítja meg, hogy nyelvi oldalról nem lehetséges hozzászólni ahhoz a kérdéshez, hogy e birtokleírások az eredeti, 11. századi oklevélnek a részei voltak-e, vagy 13. századi betoldások (65, 71). Az utóbbi esetben ugyanis azt kell feltételeznünk, hogy a 13. századi lejegyző igen jól utánozta a hamisított kor nyelvét. A Wensellew határleírásában szereplő többi szórvány elemzése során nem merül föl többször ez az elemzési szempont, de ennek részben egyes nevek bizonytalan olvasata és etimológiája az oka (*Proluca*, *Tehna*); másrészt az, hogy nem tartalmaznak korjelző értékű hangjelölési megoldást vagy hangtani jellemzőt (66–70). Esetleg a [*cs*] hang jelölése kapcsán kínálkozhatna az összevetés lehetősége, ugyanis ennek a hangnak a Wensellew határleírásában szereplő *Zobolchy* szórványban *ch*, míg a *Wensellew*, *Wensellew towa* és *Wense* esetében *s* a jele; az utóbbi inkább a 11–12. században volt általános, míg a *ch* később. (Erre a kérdésre csak később, a *Chabarakusa* elemzése kapcsán tér csak ki a szerző, 87–88).

Wense határleírásában a *Kuurew* szórvány árulkodó voltára hívja fel a figyelmet: egyrészt a *kő* lexémában a hosszú monoftongus használatára és jelölésére, másrészt a *rév* jövevényező későbbi, 12. századi átvételére (76–77). A kétrészes

személynév + településnév struktúrájú *Chabarakusa* név pedig helynév-tipológiai szempontból használható érveként az interpoláció mellett (87). A Wense birtok határleírásában szereplő *Tyccha* nevű halastavat a *Tisza* folyó említésével együtt elemzi a szerző, megemlítve azt is, hogy ebben az írásváltozatban más forrásban nem fordul elő a folyó neve (73). Valószínűleg nehezen eldönthető kérdés, hogy a *Tyccha* halastó neve bizonyosan azonosítható-e a *Tisza* szóval; a *Tisza* név ugyanis — feltehetőleg metonimikus átvitelrel — jelölhetett más denotátumokat is, a főágon kívül mellékágot, holtágot, illetve halászóhelyet (KMHsz. 1.). A *Tyccha* egyedülálló írásmódja azonban mégiscsak gyanúra adhat okot: a *ch* — ugyanezen birtok leírásában, mely tehát valószínűsíthetően 13. századi interpoláció — két másik névben (*Zobolchy*, *Zoloch*) a [*cs*] hangot jelöli, és az utólagosan betoldott rész más szórványaiban szintén (*Bekech*, *Chabarakusa*, *Gubach*). A százdi oklevélben a *Tisza* magyar nyelvű említéseinél a szóbelseji [*sz*] mássalhangzót — az oklevél jelölésmódjával megegyezően — a *z* betű jelöli (*Tyza*, *Tiza*), a latin nyelvűnél — más forrásokhoz hasonlóan (vö. KMHsz. 1.) — pedig a *c* (*Ticia*), de önmagában. A kronológiai rétegek elkülönítésében legeredményesebben tehát talán a helyesírástörténeti jegyek használhatók, erre a fent említett elemzéseken kívül még a *sc* betűkapcsolat [*sz*] hangértékben (lásd *Scenholm*, *Arukscegui*, *Scyrnyk*, *Scegholm*), vagy a [*g*] hangnak palatális *e*, *i* előtt a *gu* jele (*Arukscegui*) jó példa, melyeket a szerző modernizáló lejegyzésnek tart, ugyanis mindkét jelenség csak a 12. században terjedt el (45). Esetleg további következtetésekkel járhatott volna azt is megvizsgálni, hogy a [*sz*] jele milyen arányban és melyik oklevélrészben *sc*, illetve *z*. A 11. és a 13. századi szövegrészek viszonyában érdemes lett volna megvizsgálni azt a szempontot is, hogy a betoldások során a lejegyző számára az eredeti oklevél tulajdonképpen forrásként, igazodási pontként szolgálhatott-e. Van-e esetleg ennek bármilyen jele a szórványok nyelvi alkatában vagy helyesírásában?

A helynevek elemzése rendkívül alapos filológiai munka eredménye. A korábbi szakirodalom feltárása és ismertetése, a kétséges esetekben valamely vélemény melletti állásfoglalás minden esetben az érvek körültekintő mérlegelése után történt meg, és néhány esetben megfontolásra érdemes újabb lehetőségeket is megmutat. A korábban nem elemzett nevek esetében a helynévrendszertani és általánosabb nyelvtörténeti ismeretekre alapozva kínál megoldásokat. A szerző a társtudományok, elsősorban a történettudomány eredményeit is hasznosítja. A bevezetésben bemutatott módszertant következetesen és eredményesen alkalmazza a szórványok bemutatásában.

3.4. Az összegző fejezet három részből áll: az elsőnek a latin szöveg és a szórványok viszonya a tárgya, a másodiknak a helynevek lokalizálása, a harmadiknak az oklevél helyneveinek összefoglaló rendszertani elemzése.

A helynevek egyedi elemzése során már az előző fejezetben is szerephez jutott a szórványok és a latin szöveg viszonya, és ez, mint láthattuk, néhány esetben a

névforma rekonstruálásában is segített. Ugyanakkor a szerző az összegző fejezetek egyikét is fontosnak tartotta a szövegbeillesztési módok áttekintésének szentelni: itt azonban az egyes formáknak az oklevélbeli előfordulási arányaira és a 11. és 13. századi részek között megmutatkozó eltérésekre összpontosított. Ezen kívül a korszak más okleveleinek (Tihanyi alapítólevél, Garamszentbenedeki oklevél, Tihanyi összeírás) az eljárás módjaival is összehasonlította a Százdi alapítólevél beillesztési eljárásait. A szövegbeillesztési módok elkülönítésében alapvetően HOFFMANN ISTVÁN tipológiáját követte (2004), némely esetben ezt árnyalta SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2010) és SZÓKE MELINDA (2015) elképzeléseivel. Említésre érdemes különbséget az eredeti és az interpolált részek között egyedül a latin prepozíció + magyar név szerkesztésmódnál (pl. in *Bekech*) talált: ez a megoldás az utólagosan betoldott részekben valamivel magasabb arányú (32%), mint amit a 11. századi részben találunk (23,5%) (102). Az oklevél egészében, ezen belül különösen a 11. századi részben kiemelkedő mértékben (58,5%) magas a latin földrajzi köznévfő + magyar helynévfő típusú formák (pl. „terre *Fonsol*”) aránya. Feltűnőnek nevezi ezzel szemben a szerző azt, hogy a Százdi alapítólevélhez igen közeli keletkezésű Tihanyi alapítólevélben viszont csupán alig 6%-os ezen formák gyakorisága. Ide kívánczik egy másik 11. századi oklevél adata is: a Bakonybéli összeírás 1086-ban keletkezett részében a Tihanyi alapítólevélhez hasonlóan alacsony (12,5%) aránnyal találkozhatunk. De még a Garamszentbenedeki oklevél (1075/+1124/+1217) 11. századi szórványainak idevágó aránya (35%) is jelentősen alacsonyabb a Százdi alapítólevélénél. Tehát feltehető a kérdés, hogy nem inkább a százdi oklevél tekinthető-e ebben a tekintetben kivételesnek.

Minél nagyobb számú oklevél vizsgálatával és összevetésével annak a kérdésnek is érdemes lesz majd a jövőben utánajárni, hogy a szövegbeillesztési eljárások megválasztásában vajon valóban a kor az inkább meghatározó szerepű (ahogyan azt az elemzésbeli összehasonlítás is sugallja), vagy esetleg a kontextus hasonlóan jelentős szereppel bírhat (erre szintén kitér a szerző például a nevek ismertsége és az ismétlődő nevek kapcsán). Mivel az összehasonlított oklevelekben a 11. század közepétől a 13. századig az egyes szövegbeillesztési eljárások egészen eltérő arányokat mutatnak, és nemigen vázolható fel egy időbeli változási folyamat, ezért talán további okokat is kell keresni a háttérben, melyek akár az oklevél szövegezőjével, lejegyzőjével, akár a szöveggörnyezettel vagy szemantikai tényezőkkel mutathatnak szorosabb összefüggést.

Az áttekintő fejezet második része az alapítólevél helyneveinek a lokalizációs kérdéseit foglalja össze. Megállapítja, hogy az apátság alapításakor kapott birtokai egymástól távol, szórta helyezkedtek el, a legközelebb fekvő birtokok is több mint 40 km-re volt Százdtól, a birtokok többsége pedig Szabolcs vármegye északi részén feküdt (105–108).

Az utolsó alfejezetben az oklevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságait összegzi a szerző, folyamatosan szembesítve az eredményeket a két tihanyi és a Garamszentbenedeki oklevél tanulságaival. A műveltségi és a természeti nevek csoportját külön vizsgálja a névszerkezetük, a keletkezésük és funkcionális-szemantikai jellemzőik szempontjából, a két névkategória ugyanis szembetűnően eltérő jegyeket mutat mindegyik aspektusból. A vizsgálat során tekintetbe veszi az oklevél két kronológiai síkját is olyan módon, hogy a 13. századra vonatkozóan az akkor betoldott 18 helynévi szórványon kívül figyelembe veszi az eredeti, 11. századi 33 névadatot is (tehát összesen 51 nevet). Ezt azzal indokolja, hogy „a 13. századi névrendszert természetesen azok a névadatok is jellemzik, amelyek a 11. századtól részei annak” (108). A 11. századi helynevek jelentős része (főként a birtok- és a víznevek) valóban adathozható a 13. században is ugyanolyan névszerkezeti formában (pl. *Szénhalom, Csaba, Eger*); de arra is akad példa, hogy a 11. századi név változatlan továbbélése mellett más névformák is megjelentek (például a *Hortobágy* mint víznév a 13. században *Hortobágy vize* alakban is jelentkezik), a mikronevek többségének pedig nem bizonyítható a továbbélése.

Az oklevélen túlmutató általános tanulságokkal jár a korai ómagyar kori helynévadást illetően a fent említett oklevelek szórványaival való összehasonlítás. Néhány a munka legfontosabb megállapításai közül: a településnevekre a 11. században a kétrészség csak kivételes esetben volt jellemző, keletkezésükben a metonimikus névadás játszotta a meghatározó szerepet, és a legnagyobb részük pusztán személynévből jött létre. Ezzel szemben a természeti nevekről nehezebb a településnevekhez hasonló általános megállapításokat megfogalmazni: körükben sokkal nagyobb változatosságot tapasztalhatunk a nevek szerkezetét és keletkezését tekintve is az egyes oklevelekben, bár alapvető típusnak mégiscsak a földrajzi köznévvvel alkotott kétrészes nevek látszanak. Miből eredhet a változatosság nagyobb foka? A szerző a névszerkezetet érintően okként azt jelölte meg, hogy például mivel a Garamszentbenedeki oklevélben számottevőbb a névátvételek száma, ezek a természeti nevek körében is több egyrészes, megnevező funkciójú nevet eredményeznek. Ezen kívül valószínűleg a nevek által jelölt denotációk sokféleségéből is fakadhatnak az eltérések, a nevekben megjelenő földrajzi köznévi tagok esetében pedig minden bizonnyal területi különbségek mutatkoznak meg. Az idegen eredetű nevek arányának és a birtoklásban érintett területek népességének az az összefüggéseire a szerző a Százdi alapítólevél kapcsán — érthető módon — nem tért ki, mivel a *Tisza* folyónéven kívül mindössze egyetlen név (*Makra*) esetében vethető fel az idegen eredet. Az viszont ebből az eredményből is jól látszik, hogy a tihanyi oklevelekhez hasonlóan a százdi oklevélben szereplő helynevek esetében is alapvetően magyar névadókkal és névhasználókkal számolhatunk.

A helynevek elemzése során végig jelen van hangsúlyos vizsgálati szempontként az oklevél interpolált jellege és az ebből fakadó kérdések: elszórtan sok-sok értékes megjegyzés olvasható mindezekkel kapcsolatosan. Összességében jól látható tehát ezekből az elemzésekből, hogy az eredeti és az utólagosan betoldott részek között, együttesen értékelve a helynévrendszertani, helyesírás- és hangtörténeti szempontokat, továbbá a szövegbeillesztési eljárásokat, megfigyelhetők kisebb mértékű eltérések.

4. Kovács Éva kötete a Százdi alapítólevél első teljes, nyelvtörténeti szempontú elemzése, de a munka nemcsak az oklevélről való tudásunkat gazdagítja. A választott módszertan következetes alkalmazása gyümölcsöző eredménnyel járt. Az interpolált oklevelek nyelvi adatainak az itt olvashatóhoz hasonlóan körültekintő elemzése alkalmassá teszi ezeket az okleveleket arra, hogy a nyelvtörténet megbízható forrásaiként kezeljük őket — még ha nem is oldható meg ezen oklevelek minden rejtélye. Együtt értékelve a történettudomány eredményeit az adatok nyelvi sajátosságaival, a szórványok kronológiai meghatározása — legalábbis bizonyos valószínűséggel — mégiscsak lehetséges. Minél több Árpád-kori oklevél egységes módszertan alapján történő feldolgozása pedig — beleértve a bizonytalan kronológiai státuszúakat is — a korai ómagyar korról alkotott általános nyelv- és helynévtörténeti ismereteinket bővíti és árnyalja.

Irodalom

- GYÖRFFY GYÖRGY 1992. *Diplomata Hungariae Antiquissima 1*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1*: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok 5*: 33–45.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

PELCZÉDER KATALIN
ORCID: 0000-0003-1132-349X
Pannon Egyetem, Veszprém
pelczeder.katalin@mftk.uni-pannon.hu